

УДК 316

А. М. БАТЮК

РОЛЬ МАСОВОГО СПОРТУ В СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано роль масового спорту в соціалізації молоді в сучасному українському суспільстві, ставлення молоді до фізичної культури та спорту. Розглянуто рівень залучення представників молоді як особливої соціально-демографічної групи у фізкультурно-спортивному русі. Виявлено особливості організації й фінансування масового спорту в розвинутих капіталістичних державах Заходу, визначено основні напрями трансформації державної політики у сфері управління масовим спортом у сучасній Україні та перспективи його розвитку.

Ключові слова: масовий спорт, молодь, соціалізація, соціальний інститут, спорт, фізична культура.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» тлумачить масовий спорт (спорт для всіх) як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямовану на забезпечення рухової активності людей під час їх дозвілля для зміцнення здоров'я [1].

Масовий спорт виконує на цьому етапі ряд важливих соціальних функцій і є важливим елементом процесу соціалізації особистості молодої людини. Тому абсолютно справедливо, що фахівці розглядають масовий спорт як важливий засіб збереження індивідуального здоров'я, організації змістовного дозвілля, підготовки до трудової діяльності, запобігання асоціальної поведінці. У багатьох наукових публікаціях, присвячених фізичній культурі і спорту, підкреслено, що саме розвиток масового спорту, разом з професійним спортом і спортом вищих досягнень, покликаний сприяти вирішенню найбільш актуальних для сучасного суспільства проблем соціально-економічного характеру, сприяючи об'єднанню суспільства, відволіканню представників молоді від шкідливих звичок, зокрема, алкоголізму й наркоманії, профілактики різних захворювань, а також збільшенню якості життя, її середній тривалості [5, с. 39].

Метою статті є визначення характеру впливу масового спорту на соціалізацію молоді в сучасному українському суспільстві, виявлення особливостей організації й фінансування масового спорту в розвинутих капіталістичних державах Заходу та окреслення основних напрямів трансформації державної політики у сфері управління масовим спортом у сучасній Україні.

Дослідження проведено на основі аналізу наукових джерел та нормативних документів, джерел державної статистичної звітності, із застосуванням формально-логічного, системно-функціонального, порівняльно-правового й інших загальних та спеціальних наукових методів. Питання розвитку масового спорту і його впливу на соціалізацію сучасної молоді

досліджували вітчизняні науковці М. М. Булатова, М. В. Дутчак, В. Н. Гуляєв, Ю. П. Мічуда та ін.

Досвід розвинених капіталістичних держав світу свідчить про значущість масового спорту або спорту для всіх (терміни «масовий спорт» і «спорт для всіх» нині використовують у багатьох зарубіжних країнах як синоніми), водночас організація й управління масовим спортом, його фінансування в цих країнах здійснюються по-різному [6, с. 282]. Якщо для США, приміром, характерна відсутність прямої підтримки спорту з державного бюджету, і фізкультурно-спортивний рух тут значною мірою фінансує приватний сектор, що стимулюється великою кількістю податкових пільг і преференцій, то в країнах Західної Європи, навпаки, має місце змішане фінансування масового спорту з переважанням засобів з державного бюджету. Залучення громадян різних вікових груп, зокрема молоді, у розвинених капіталістичних державах Заходу здійснюється переважно через систему спортивних клубів, що діють як самостійно, так і в структурі фізкультурно-спортивних організацій, що передбачає розвиток комерційного сектора фізичної культури та масового спорту.

Однак, треба наголосити, що європейській системі організації функціонування масового спорту при всіх її безперечних перевагах властиві й деякі недоліки. Так, сучасні західні дослідники Б. Ванройзель і М. Такс, проаналізувавши підсумки розвитку «спорту для всіх» у країнах Європейського Союзу впродовж декількох останніх десятиліть, дійшли таких висновків: з одного боку, за даними названих дослідників, завдяки спорту для всіх збільшилося число тих, хто займається спортом, однак, з іншого боку, серед тих, хто займається спортом, відносно невелика частка молоді й літніх людей. Незважаючи на підтримку масового спорту з боку спортивних організацій, включаючи клуби й федерації, в цілому вона, на думку Б. Ванройзеля та М. Такса, є досить слабкою. Разом з вказаними недоліками, системі організації масового спорту в європейських країнах властиві й інші негативні риси: як і раніше, неоднаковими тут, незважаючи на демократизацію спорту, є можливості для участі в спортивному русі представників різних соціально-демографічних груп, етнічних і інших меншин, досить ущемленими почувають себе місцеві традиційні види спорту й народні ігри. Крім цього, масовий спорт і його законодавча база стають усе більш залежними від економіки цих країн [3, с. 283].

Отже, ці особливості необхідно враховувати в межах організації системи масового спорту і в сучасній Україні. Нині, як показують результати спеціальних досліджень, в Україні число громадян, які систематично займаються фізичною культурою і спортом, становить 12,1% загального населення країни.

У 2016 р. в Україні всіма видами спорту займається 1,0 млн осіб, з них майже 750,0 тис. осіб – олімпійськими видами спорту, 253,0 тис. осіб – неолімпійськими видами спорту, 14,3 тис. осіб – видами спорту інвалідів з

ураженнями опорно-рухового апарату, вадами зору, слуху та розумового й фізичного розвитку та працює понад 33,5 тис. тренерів [8].

Необхідно зазначити, що задовільний стан справ щодо залучення населення до заняття фізичною культурою й спортом спостерігається в Одеській (23,8%), Дніпропетровській (20,4%), Львівській (17,4%), Вінницькій (15,3%) та Івано-Франківській (15,1%) областях. Водночас незадовільно ця робота виконується в Луганській області (2,3%), м. Києві (6,3%), Донецькій (7,1%), Тернопільській (7,9%) та Кіровоградській (8,2%) областях [8].

Вітчизняний і зарубіжний досвід показує, що ефективність засобів фізичної культури та спорту в профілактичній діяльності щодо зміцнення здоров'я, підтримці високої працездатності, боротьбі з наркоманією, алкоголізмом, палінням і правопорушеннями, особливо серед молоді, надзвичайно висока.

Статистичні дані також свідчать, що найбільш фізично активними групами населення України є діти й молодь до 30 років: у групі осіб від 15 від 29 років, зокрема, частка молодих людей, які займаються фізичною культурою і спортом, становить 52% загальній чисельності цієї вікової групи. Водночас тут необхідно враховувати: така активність представників молоді багато в чому пояснюється тим, що значна їх частина є учнями освітніх закладів, де такий навчальний предмет, як «Фізична культура», є обов'язковим у межах існуючих освітніх програм. Число громадян, які систематично займаються фізичною культурою і спортом, різко зменшується в міру їх дорослішання: після закінчення періоду навчання в школі й у ВНЗ спостерігається зниження мотивації громадян до занять фізичною культурою та спортом (серед громадян, які працюють, більшість, до 89%, уже не бере ніякої участі у фізкультурно-спортивному житті на системній основі) [8].

Дані соціологічних опитувань свідчать, що, з одного боку, цінності здоров'я і здорового способу життя посідають важливе місце в структурі ціннісних установок населення в цілому й молоді як особливої соціально-демографічної групи, проте значна частина українців не використовує засобів фізичної культури й спорту для зміцнення здоров'я та профілактики різних захворювань. Незважаючи на очевидну користь оздоровчих практик, що базуються на фізичній активності, систематичних заняттях спортом, значна частина українців, зокрема представники молоді, розглядають масовий спорт у системі чинників, що безпосередньо впливають на індивідуальне здоров'я, як другорядний, а спорт не сприймають як невід'ємну частину способу життя, як елемент культури повсякденного побуту.

В Україні склалася критична ситуація у сфері фізичної культури і спорту, яка зумовлена такими факторами:

- невідповідність нормативно-правової бази сучасним вимогам;
- недосконалість інфраструктури у виробничій, навчально-виховній і соціально-побутовій сфері;

– недосконалість системи централізованої підготовки національних збірних команд, низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення дитячо-юнацького й резервного спорту;

– незадовільний стан матеріально-технічної бази. В Україні рівень забезпечення населення фізкультурно-спортивними залами (з розрахунку на 10 тис. осіб) у 2–3 рази нижчий, ніж у розвинутих державах, плавальними басейнами – у 30 разів. Понад 80% спортивних майданчиків не відповідають сучасним вимогам;

– недостатнє бюджетне фінансування (з державного бюджету виділяється в середньому 0,5%, з місцевих бюджетів – 2% їх видатків), неефективне залучення коштів з інших джерел, незначний обсяг інвестицій; не провадиться діяльність з випуску та проведення державних спортивних лотерей, які є одним з основних джерел фінансування спорту в багатьох країнах Європи;

– низький рівень заробітної плати, недостатня кількість інструкторів з фізкультурно-оздоровчої діяльності, розбалансованість у системі підготовки та підвищення кваліфікації фахівців;

– низький рівень наукового забезпечення розвитку фізичної культури і спорту, недостатнє фінансування наукових досліджень (менше ніж 0,5% видатків державного бюджету спрямовується на сферу фізичної культури та спорту);

– недостатнє пропагування серед широких верств населення здорового способу життя [2, с. 8].

Негативним моментом є також непослідовна політика держави стосовно виконання норм законів, які регламентували ті або інші елементи системи державного регулювання ринкових відносин у сфері фізичної культури і спорту.

З урахуванням наведених даних можна констатувати, що нині зберігаються проблеми, пов'язані з недостатньою руховою активністю представників усіх вікових груп і використанням ними можливостей фізичної культури і спорту для зміцнення здоров'я, а також з недостатньо високою якістю й доступністю фізкультурно-оздоровчих послуг, забезпеченістю об'єктами спорту.

Абсолютно очевидно, що в межах реалізації державних програм розвитку масового спорту в Україні недоцільно сліпо копіювати досвід західноєвропейських країн, що стосується організації й фінансування масового спорту. Як ми вже зауважували вище, у розвитку масового спорту в Західній Європі впродовж останніх років позначилися певні негативні тенденції: як показують дані соціологічних опитувань експертів, проведених фахівцями Європейського Союзу, нині ці країни зіткнулися з проблемою фінансування масового спорту. Так, у європейських країнах спостерігається зменшення державного фінансування масового спорту на користь спорту вищих досягнень, наслідком чого є зростання залежності організацій масового спорту від органів місцевого самоврядування, які далеко не завжди

здатні задовольнити потреби цих організацій у фінансових ресурсах. У ситуації, що склалася, спортивним клубам і іншим організаціям масового спорту доводиться перекладати свої фінансові проблеми на громадян, які займаються спортом, збільшуючи для останніх розміри членських внесків і вартість абонементів, що в перспективі може призвести до зниження участі населення країн Західної Європи у спортивній діяльності [6, с. 286].

Не викликає сумнівів той факт, що у важких умовах, які склалися в Україні на сучасному етапі, держава не може перекладати на муніципалітети або спортивні клуби основне навантаження з фінансування масового спорту, включаючи проведення масових заходів і спортивних змагань різного рівня, створення фізкультурно-спортивної інфраструктури, матеріально-технічної бази спортивної діяльності. У сучасній Україні спостерігається гострий брак матеріальних коштів у муніципальних органах влади, а система спортивних клубів розвинена не такою мірою, як у західноєвропейських країнах.

Так, на сьогодні в країні загальна кількість спортивних клубів становить 10,2 тис. одиниць (2015 р. – 10,5 тис. одиниць), що значно менше, ніж у Німеччині (у цій країні на сьогодні діють близько 91 тис. спортивних клубів і товариств) [8].

Позитивні тенденції щодо забезпечення населення спортивними клубами та фізкультурно-оздоровчими закладами спостерігаються у Львівській (1,8 тис. од.), Хмельницькій (733 од.), Сумській (571 од.), Житомирській (556 од.) та Рівненській (551 од.) областях (середній показник по країні – 2,4 заклади на 10 тис. населення, при тому, що відповідно до нормативів забезпечення населення закладами фізичної культури і спорту, забезпечення спортивними клубами та фізкультурно-оздоровчими закладами повинно бути один заклад на 5 тис. населення) [8].

Не викликає сумнівів той факт, що в умовах сучасної України, де переважають бідні й малозабезпечені верстви населення, відвідування дорогих спортивних клубів є недоступним для значної частини населення, зокрема молоді.

Нині спорт перетворюється для молоді на своєрідний соціальний фільтр або соціальний маркер, оскільки дозволити витрати на спортивні послуги можуть не всі. Багато популярних видів спорту, включаючи гольф, теніс, фігурне катання, фрістайл тощо, недоступні молоді з базисної верстви населення різних типів поселень в українському соціумі.

За період незалежності України за багатьох соціально-економічних чинників напрацьована десятиліттями система фізкультурної роботи з населенням зазнала значних втрат і за кількістю спеціалістів, які мають відповідні знання, і за матеріально-технічним забезпеченням та станом об'єктів фізкультурно-спортивного спрямування.

У сучасній Україні функції забезпечення населення фізкультурно-оздоровчими та спортивно-масовими послугами виконують центри фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх» [4, с. 58]. Основною метою їх ді-

яльності є створення сприятливих умов для реалізації права громадян на заняття фізичною культурою, задоволення потреб населення у фізкультурно-спортивних послугах за місцем проживання та відпочинку, а також пропаганда здорового способу життя й упровадження відповідних принципів та ідеалів.

На сьогодні мережа центрів налічує 224 центри, з яких: 1 – всеукраїнський, 23 – обласних, 128 – міських, 4 – районних у містах, 46 – районних та 23 – селищних. Але їх кількість недостатня [8].

Сучасним українським реаліям також не підходить західноєвропейська система фінансування фізкультурно-спортивних організацій, які існують переважно за рахунок членських внесків (середній розмір такого внеску становить 250–300 євро за рік: ця сума не є великою для жителів розвинених капіталістичних держав, де основна частина населення – середній клас, проте для України, де переважають неблагополучні в матеріальному плані верстви населення, вона є досить значною) [3, с. 286].

У сучасному українському суспільстві, на наш погляд, пріоритетну роль в управлінні розвитком фізичною культурою й масовим спортом, фізичному та спортивному вихованні молоді покликана відігравати держава, що передбачає державне фінансування клубів і інших фізкультурно-спортивних громадських організацій: тільки в цьому випадку можливий ефективний розвиток масового спорту, підвищення його значення як інституту соціалізації сучасної української молоді. Водночас органам державної влади, відповідальним за організацію й управління масовим спортом, необхідно робити ставку на пропаганду та популяризацію доступних для широкого кола молодих людей видів спорту.

Серед пріоритетів державної політики у сфері розвитку фізичної культури та спорту важливе місце посідає розвиток інфраструктури фізкультурно-оздоровчої роботи за місцем роботи громадян. Активізації цієї роботи мали би сприяти фізкультурно-спортивні товариства («Динамо», «Колос», «Спартак», «Україна»), які, згідно зі своїми статутами, повинні організовувати фізкультурно-масову роботу у виробничій сфері. Але спортивні організації з низки об'єктивних і суб'єктивних причин останнім часом ці обов'язки майже не виконують, перетворившись на своєрідних посередників між бюджетом та спортивними школами. У цьому напрямі їхня діяльність обмежується переважно організацією проведення галузевих комплексних фізкультурно-спортивних заходів.

Висновки. Подальший розвиток фізичної культури і спорту в Україні може бути забезпечений поєднанням зусиль органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства для проведення реформи у сфері фізичної культури і спорту з метою приведення її у відповідність з європейськими вимогами та стандартами шляхом визначення як основи європейської моделі реформування й побудови відносин між органами державної влади та громадськими організаціями фізкультурно-спортивної спрямованості, підвищення рівня публічності й

прозорості діяльності Мінмолодьспорту, автономності спортивних федерацій, удосконалення національного антидопінгового законодавства, що сприятиме створенню умов для відведення фізичній культурі і спорту в Україні провідної ролі.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-ХІІ. *Відомості Верховної Ради*. 1994. № 14. С. 80. Станом на 14.09.2017: *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 26. С. 300.
2. Булатова М., Литвин О. Здоров'я та фізична підготовленість населення України. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2004. № 1. С. 3–9.
3. Вапнярская О. И., Золотов М. И. Зарубежный опыт управления массовым спортом. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2003. № 3. С. 61–64.
4. Дутчак М. В. Спорт для всіх в Україні: теорія та практика. Київ : Олімп. л-ра, 2009. 279 с.
5. Лукашук В. І. Еволюція соціологічних підходів до вивчення спорту. *Український соціум*. 2012. № 1 (40). С. 39–47.
6. Мичуда Ю. П., Жуляев В. Н. Особенности финансирования массового спорта в Европе в начале XXI века. *Физическое воспитание студентов*. 2013. № 1. С. 283–287.
7. Самыгин С. И., Самыгин П. С., Попов М. Ю. Здоровье в системе ценностных установок современной российской молодежи. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2014. № 12. С. 199–203.
8. Інформаційно-аналітичні матеріали з питання парламентських слухань на тему: «Шляхи розвитку фізичної культури і спорту в умовах децентралізації влади»: лист Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму Верховної Ради України від 05.02.2016 № 04-33/03-145 до постанови Верховної Ради України від 02.02.2016 № 969-VIII «Про проведення парламентських слухань на тему: «Шляхи розвитку фізичної культури і спорту в умовах децентралізації влади»). URL: <http://komsport-rada.gov.ua/uploads/documents/30534.pdf/> (дата звернення: 21.11.2017).
9. Обозна О. М. Розвиток фізичної культури і спорту як важливий напрям державної політики України щодо забезпечення здоров'я громадян. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej20/PDF/8.pdf> (дата звернення: 21.11.2017).

Стаття надійшла до редакції 26.12.2017.

Батиук А. Н. Роль массового спорта в социализации молодежи современной Украины

В статье анализируется роль массового спорта в социализации молодежи в современном украинском обществе, отношение молодежи к физической культуре и спорту, уровень вовлеченности представителей молодежи как особой социально-демографической группы в физкультурно-спортивное движение. Выявлены особенности организации и финансирования массового спорта в развитых капиталистических государствах Запада, определены основные направления трансформации государственной политики в сфере управления массовым спортом в современной Украине.

Ключевые слова: массовый спорт, молодежь, социализация, социальный институт, спорт, физическая культура.

Batiuk A. The Role of Mass Sports in the Socialization of Youth in Modern Ukraine

The role of mass sport in the socialization of youth in modern Ukraine society is analyzed in the article. Attitudes of youth towards physical education and sport, the level of involvement of young people as a specific socio-demographic group in sports movement are also considered. The author identifies the special features of the organization and financing

of mass sport in the developed capitalist countries of the West, determine the main directions of transformation of public policy in the mass sport management in modern Ukraine.

Positive tendencies in the providing citizens with sports clubs, health and recreational organizations are observed in Lviv (1.8 thousand of units), Khmelnytsky (733 units), Sumy (571 units), Zhytomyr (556 units) and Rivne (551 units) regions.

In Ukraine, where the poor and low-income social groups prevail, membership in expensive sports clubs is unpurchasable to a large part of the population, in particular youth. The functions of providing the citizens with health and recreational, as well as mass sports services are performed by the “Спорт для всіх” (Sport for All) centers of physical health of the citizens. It is stressed that the Western European system of financing of sports and physical training organizations, which exist mainly through membership fees, is not suitable for Ukrainian realities.

The state, which provides governmental funding of clubs and other sports and physical training community-based organizations, should play a key role in the management of development of physical training and mass sports, physical and sports education of youth. Government authorities responsible for the organization and management of mass sports have to prioritize the promotion and popularization of sports affordable for a wide range of young people.

Among the priorities of the state policy in the sphere of development of physical training and sports, the development of infrastructure of physical health and recreation activities at the citizens' job location is important.

Key words: *youth, socialization, social institution, physical culture, sport, mass sport.*